

Чайковська О. М.

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка
ORCID: 0000-0003-0799-4987

Касапчук П. М.

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
спеціальності С4 «Психологія»
Кам'янець-Подільського національного університету імені
Івана Огієнка
ORCID: 0009-0000-1694-8865

ДЕЛІНКВЕНТНА ПОВЕДІНКА ОСОБИСТОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ

DELINQUENT BEHAVIOR OF PERSONALITY: FEATURES OF EMOTIONAL STATE SELF-REGULATION

У статті представлено результати теоретичного та емпіричного аналізу психологічних детермінант делінквентної поведінки особистості. Актуальність дослідження зумовлена зростанням соціальної нестабільності, стресових чинників та тенденцій до криміналізації суспільства, що потребує пошуку ефективних механізмів ресоціалізації та превенції протиправних дій. Розглянуто делінквентність не лише як соціальне відхилення, а як наслідок порушень у системі емоційно-вольової саморегуляції. Особливу увагу приділено вольовому контролю емоційних реакцій як базовому компоненту, що забезпечує здатність особистості стримувати імпульсивні стани та враховувати наслідки власних вчинків.

Емпірично досліджено та проаналізовано рівень делінквентних тенденцій та особливості емоційного самоконтролю у двох вікових групах (до 35 років та старше 35 років). Статистичний аналіз із застосуванням U-критерію Манна-Уїтні показав відсутність статистично значущих відмінностей між віковими групами, що свідчить про те, що рівень саморегуляції та пов'язані з ним прояви делінквентної поведінки не залежать від віку засуджених.

Досліджено встановлення статистично значущого зворотного кореляційного зв'язку середньої сили між вольовим контролем емоційних реакцій та схильністю до делінквентної поведінки. Доведено, що зі зростанням рівня вольового контролю зменшується вираженість делінквентних тенденцій. Високий рівень контролю емоційних реакцій пов'язаний із нижчою схильністю до порушення соціальних норм, що може пояснюватися кращою саморегуляцією та здатністю оцінювати наслідки власної поведінки. Низький рівень вольового контролю асоціюється з більшою схильністю до делінквентної поведінки через труднощі емоційної регуляції та самоконтролю в стресових ситуаціях.

Отримані дані підкреслюють необхідність розвитку навичок самодетермінації та емоційної стійкості у програмах корекційної роботи з особами, схильними до делінквентної поведінки.

Ключові слова: делінквентна поведінка, саморегуляція, вольовий контроль емоцій, девіації, імпульсивність.

The article presents the results of theoretical and empirical analysis of the psychological determinants of an individual's delinquent behavior. The relevance of the study is driven by increasing social instability, stress factors, and trends toward the criminalization of society, which necessitates the search for effective mechanisms for resocialization and prevention of illegal actions. Delinquency is considered not only as a social deviation but as a consequence of disruptions in the system of emotional and volitional self-regulation. Particular attention is paid to the volitional control of emotional reactions as a core component that ensures an individual's ability to restrain impulsive states and consider the consequences of their actions.

The level of delinquent tendencies and the characteristics of emotional self-control were empirically investigated and analyzed across two age groups (under 35 years and 36 years and older). Statistical analysis using the Mann-Whitney U-test showed an absence of statistically significant differences between the age groups, suggesting that the level of self-regulation and associated manifestations of delinquent behavior do not depend on the age of the probationers.

The study established a statistically significant inverse correlation of moderate strength between the volitional control of emotional reactions and the propensity for delinquent behavior. It is proven that as the level of volitional control increases, the intensity of delinquent tendencies decreases. A high level of control over emotional reactions is associated with a lower propensity to violate social norms, which can be explained by better self-regulation and the ability to assess the consequences of one's own behavior. Conversely, a low level of volitional control is associated with a greater predisposition to delinquent behavior due to difficulties in emotional regulation and self-control in stressful situations.

The findings highlight the necessity of developing self-determination skills and emotional resilience within correctional programs for individuals prone to delinquent behavior.

Key words: delinquent behavior, self-regulation, volitional control of emotions, deviations, impulsivity.

Постановка проблеми. Делінквентна поведінка особистості є однією з найактуальніших проблем сучасного суспільства, яка особливо загострюється в умовах соціально-економічних змін, нестабільності та зростання впливу стресових чинників. Порушення соціальних норм, схильність до протиправних дій, агресивні або девіантні форми реагування дедалі частіше проявляються не лише в підлітковому середовищі, а й серед дорослого населення. Це зумовлює необхідність глибшого осмислення психологічних механізмів, які лежать в основі делінквентної поведінки.

Проблема делінквентної поведінки набуває особливої значущості у сучасному суспільстві, де тенденції до криміналізації вимагають пошуку нових підходів до ресоціалізації особистості. У цьому контексті ключову роль відіграють психологічні детермінанти, що формують схильність людини до девіацій. До основних чинників належать індивідуально-психологічні особливості, зокрема рівень самоконтролю, імпульсивність та агресивність, а також специфіка емоційної сфери та вплив соціального оточення.

Водночас одним із найменш досліджених чинників, є роль саморегуляції емоційних станів. Науковий аналіз свідчить, що емоційний самоконтроль виступає базовим компонентом у системі чинників, які зумовлюють деструктивну активність. Високий рівень розвитку цих механізмів здатний ефективно запобігати делінквентності, тоді як дефіцит вольового контролю стає прямим стимулом до вчинення протиправних дій.

Ситуація ускладнюється тим, що сучасні умови життєдіяльності провокують підвищене емоційне напруження, фрустрацію та труднощі соціальної адаптації, що особливо відчутно в молодіжному середовищі. За відсутності сформованих навичок регуляції емоцій особистість часто вдається до деструктивних форм поведінки як до доступного способу зниження внутрішньої напруги. Таким чином, делінквентна поведінка постає не лише як акт соціального відхилення, а передусім як наслідок глибоких порушень у системі емоційно-вольової саморегуляції особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому дискурсі феномен делінквентної поведінки трактується як комплексне утворення, детерміноване сукупністю психологічних, правових та соціально-педагогічних чинників. Завдяки застосуванню між-дисциплінарної стратегії, вітчизняна наука сьогодні здатна не лише розкрити базові причини девіацій, а й проаналізувати специфічні форми їхньої реалізації серед молоді.

Проблема делінквентної поведінки стає особливо гострою саме серед молоді, адже вони значною мірою підпадають під вплив соціального середовища, нестабільності інституцій та інтенсивного інформаційного тиску.

К. Лазор зазначає, що в юнацькому віці найчастіше формується схильність до девіантних установок, зумовлена незадоволеними потребами, викривленою

самооцінкою та кризами ідентичності [1]. О. Павлюк підкреслює, що в умовах воєнного стану відбувається суттєва трансформація проявів девіації, яка, зокрема, виявляється у зростанні кількості правопорушень, пов'язаних із порушенням громадського порядку, агресивною поведінкою та крадіжками [2].

Юридичний аспект проблеми розкрито в дослідженнях В. Тимошенка та В. Корольчука, які аналізують причинно-наслідковий зв'язок між рівнем правосвідомості та девіантною поведінкою, акцентуючи увагу на ролі правового нігілізму у посиленні делінквентності [4].

І. Мельник, досліджуючи вплив девіацій на рівень злочинності в суспільстві, наголошує на причинно-наслідкових механізмах соціального відчуження, що зумовлюють перехід від делінквентної до кримінальної поведінки [7].

Дослідники О. Усик та Ю. Александров вказують на небезпечну тенденцію до зниження вікового порогу правопорушників, зауважуючи, що до протиправної діяльності дедалі частіше долучаються діти 9–11 років. Проте пік кримінальної активності припадає на вікову групу 12–14 років: саме в цей період фіксується найбільша кількість злочинів, а кожен третій підліток-правопорушник вчиняє свій перший протиправний акт [5].

К. Лазор зазначає, що делінквентна поведінка формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників – індивідуально-психологічних, соціальних і педагогічних. На індивідуальному рівні визначальними є особистісні риси та емоційні стани молоді людини. Зокрема, саме в юнацькому віці простежується найбільша схильність до формування девіантних установок, що пов'язано з фрустрованими потребами, неадекватною самооцінкою та кризами ідентичності [1].

Згідно з результатами дослідження В. Чена, встановлено наявність сукупності особистісних і соціально-психологічних чинників, що детермінують девіантні прояви. Окремий акцент зроблено на тому, як умови воєнного стану корегують структуру та інтенсивність делінквентних дій. Автор систематизував типові прояви девіацій серед молоді і запропонував методи педагогічного впливу для їх нівелювання. Науково обґрунтовано, що вразливість молоді до соціальних стресорів підсилюється дефіцитом правової свідомості, низьким рівнем емпатії та слабко розвиненими навичками комунікації [6].

Дослідники М. Gupta, S. Mohapatra, P. Mahanta виокремлюють широке коло детермінант делінквентної поведінки: від індивідуально-психологічних та сімейних до соціально-економічних і освітніх. Ці чинники створюють підґрунтя для залучення підлітків до антисоціальних практик [2].

С. Пономаревський зазначає, що несприятливе соціальне оточення (сімейна нестабільність, тиск оточення, вплив медіа) у поєднанні з такими рисами, як низька самооцінка та емоційна нестабільність, створює підґрунтя для внутрішніх конфліктів. Саме ці чинники стають каталізатором руйнівних реакцій людини [3].

Проблема самоконтролю в контексті делінквентної поведінки розглядається як один із ключових механізмів психологічної регуляції, що забезпечує здатність особистості стримувати імпульсивні дії, керувати поведінкою та враховувати можливі наслідки власних вчинків. Низький рівень самоконтролю асоціюється з підвищеною імпульсивністю, схильністю до ризику та порушенням соціальних норм, що, у свою чергу, підвищує ймовірність делінквентної поведінки [10].

У структурі саморегуляції особливе місце посідає вольовий контроль емоційних реакцій, який у сучасній психології розглядається як здатність особистості свідомо регулювати інтенсивність, тривалість і зовнішні прояви емоцій у ситуаціях емоційного напруження або фрустрації [9]. Даний процес забезпечує стабілізацію поведінки в умовах стресу та запобігає імпульсивним реакціям, що можуть призводити до соціально небажаних дій. Недостатній розвиток цього компонента саморегуляції може зумовлювати емоційну нестійкість та підвищену схильність до порушення норм [8].

Незважаючи на значну увагу дослідників до проблеми протиправних дій, характер впливу саморегуляції емоційних станів на формування делінквентної поведінки залишається недостатньо дослідженим.

Метою дослідження є виявлення взаємозв'язку між рівнем вольового контролю емоційних реакцій та схильністю до делінквентної поведінки.

Результати дослідження. Емпіричне дослідження проводилося на базі Кам'янець-Подільського районного відділу філії Центру пробації у Хмельницькій області. У дослідженні взяли участь 25 осіб, засуджених до пробаційного нагляду, віком від 19 до 50 років.

Діагностику було здійснено за допомогою опитувальника «Визначення схильності до девіантної поведінки (СДП)» (автор – Н. Орел). Зокрема, для вирішення завдань дослідження було використано такі показники: шкала схильності до делінквентної поведінки та шкала вольового контролю емоційних реакцій.

Для уточнення особливостей прояву досліджуваних показників вибірку було поділено на дві вікові групи: до 35 років ($n = 11$) та від 36 років і старше ($n = 14$).

Для інтерпретації отриманих результатів було використано тестові норми методики СДП, які передбачають порівняння показників нормативної та делінквентної вибірок. Встановлено, що середній показник схильності до делінквентної поведінки у досліджуваній вибірці є нижчим порівняно з показниками делінквентної групи, що свідчить про помірний рівень вираженості цієї характеристики.

Щодо шкали вольового контролю емоційних реакцій, встановлено, що середнє значення також є нижчим за показники делінквентної вибірки. Це може свідчити про недостатній рівень розвитку здатності до емоційної саморегуляції у досліджуваній вибірці.

Отже, варто зазначити, що середній показник схильності до делінквентної поведінки за результатами дослідження вказує на помірно виражені делінквентні тенденції у досліджуваній вибірці.

Для перевірки наявності статистично значущих відмінностей між віковими групами (до 35 років та старше 35 років) було застосовано U-критерій Манна-Уїтні для незалежних вибірок. Вибір даного непараметричного критерію обумовлений невеликим обсягом вибірки та особливостями розподілу даних.

- За шкалою вольового контролю емоцій: $U = 95,0$, $p = 0,328$.

- За шкалою делінквентних тенденцій: $U = 89,5$, $p = 0,508$.

Оскільки для обох шкал отримані значення рівня значущості перевищують критичний поріг ($p > 0,05$), статистично значущих відмінностей між групою осіб віком до 35 років та групою осіб старше 35 років не виявлено. Це свідчить про те, що віковий чинник у даному дослідженні суттєво не впливає на показники вольового контролю емоцій та схильність до делінквентної поведінки.

Для визначення взаємозв'язку між вольовим контролем емоційних реакцій та схильністю до делінквентної поведінки було використано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена.

За результатами кореляційного аналізу встановлено наявність статистично значущого зворотного зв'язку середньої сили ($r_s = -0,40$; $p = 0,048$) між вольовим контролем емоційних реакцій та схильністю до делінквентної поведінки. Отриманий від'ємний зв'язок свідчить про те, що зі зростанням рівня вольового контролю зменшується вираженість делінквентних тенденцій (рис. 1).

Зокрема, вищий рівень вольового контролю емоційних реакцій асоціюється з нижчою схильністю до порушення соціальних норм, що може бути пов'язано зі здатністю досліджуваних до кращої саморегуляції, контролю оцінки наслідків власної поведінки. Водночас нижчий рівень вольового контролю пов'язаний із більшою вираженістю делінквентних тенденцій, що може відображати труднощі емоційної регуляції та самоконтролю в ситуаціях соціального напруження.

Висновки. Узагальнюючи результати емпіричного дослідження, можна зробити висновок, що у вибірці осіб, засуджених до пробаційного нагляду, спостерігається помірний рівень схильності до делінквентної поведінки. Це свідчить про відсутність яскраво виражених девіантних проявів, однак вказує на наявність певних ризиків порушення соціальних норм, особливо за несприятливих умов.

Водночас встановлено, що рівень вольового контролю емоційних реакцій є відносно недостатнім, що може проявлятися у труднощах емоційної саморегуляції, зниженій здатності до контролю імпульсивних реакцій та недостатньому усвідомленні наслідків власної поведінки. Це, у свою чергу, може виступати одним із чинників, що підвищують ймовірність формування делінквентних тенденцій.

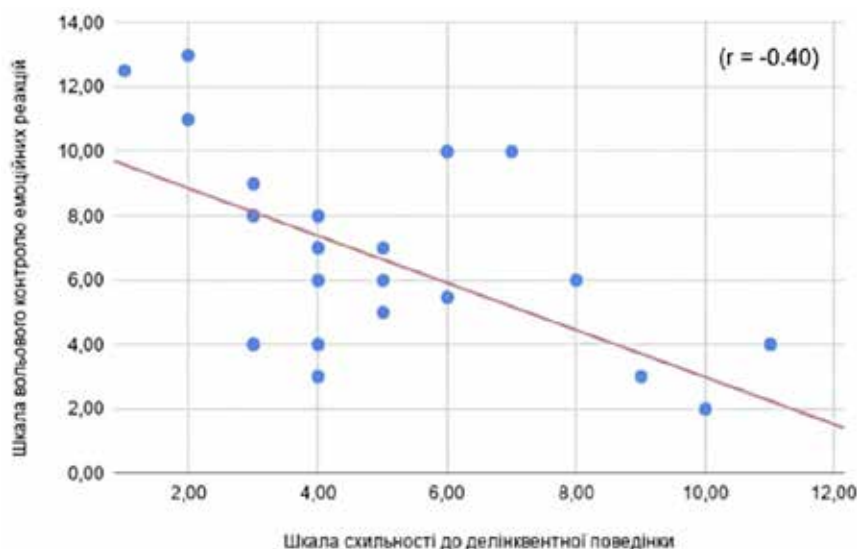

Рис. 1. Співвідношення шкали схильності до делінквентної поведінки із шкалою вольового контролю емоційних реакцій

Результати порівняльного аналізу не виявили статистично значущих відмінностей між віковими групами, що свідчить про відсутність суттєвого впливу віку на рівень делінквентності та вольового контролю емоцій у межах даної вибірки. Таким чином, ці показники, ймовірно, більшою мірою зумовлені індивідуально-психологічними особливостями та умовами життєвого досвіду, ніж віковими характеристиками.

Ключовим результатом дослідження є встановлення статистично значущого зворотного кореляційного зв'язку між вольовим контролем емоційних реакцій та схильністю до делінквентної поведінки. Це означає, що підвищення рівня емоційної само-

регуляції супроводжується зниженням делінквентних проявів. Відповідно, вольовий контроль емоцій виступає важливим психологічним механізмом, що регулює поведінку та знижує ризик відхилень від соціальних норм.

Отже, отримані результати підтверджують доцільність розвитку емоційної саморегуляції як одного з ключових напрямів психопротективної та корекційної роботи з особами, які перебувають під пробачним наглядом. Формування навичок самоконтролю, усвідомленого реагування та регуляції емоцій може сприяти зниженню рівня делінквентних тенденцій і підвищенню ефективності соціальної адаптації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Лазор К. Основні теоретичні підходи до розуміння причин девіантної поведінки підлітків. *Габітус*. 2021. Вип. 21. С. 72–76. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.21.11>
- Павлюк О. Характеристика девіантної та делінквентної поведінки неповнолітніх до та під час воєнного стану. *Вісник післядипломної освіти*. 2023. Вип. 26(55). С. 105–128. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/26_55_2023/Social/Bulletin_26_55_Social_and_behav_Manag_Admin_sciences_Pavlyuk.pdf
- Пономаревський С. Б. Психологічні чинники формування деструктивної самоповедінки в підлітковому віці. *Журнал «Перспективи та інновації науки»*. № 12(58) 2025. С. 4103–4117.
- Тимошенко В., Корольчук В. Причини та юридичні наслідки девіантної поведінки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 76 (1). С. 73–78. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.11>
- Усик О. О., Александров Ю. В. Психологічна характеристика підлітків із девіантною поведінкою. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доповідей X Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 27-й річниці ХНУВС* (м. Харків, 19 листопада 2021 року). Харків, 2021. С. 326–327.
- Чен В. Причини та рівні вираження делінквентної поведінки студентської молоді: психолого-педагогічний аналіз. *Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2025. Вип. 8 (54). С. 1071–1085.
- Melnyk I. The impact of the development of deviant and delinquent behavior on the increase of crime in society. *Legea și Viața. Law and life*. 2025. Special edition. P. 509–515. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/509-515_1.pdf
- Low self-control and fraud offending / K. Holtfreter et al. *Journal of financial crime*. 2010. Vol. 17, no. 3. P. 295–307. URL: <https://doi.org/10.1108/13590791011056264> (date of access: 11.04.2026).
- Mears D. P., Cochran J. C., Beaver K. M. Self-Control theory and nonlinear effects on offending. *Journal of quantitative criminology*. 2012. Vol. 29, no. 3. P. 447–476. URL: <https://doi.org/10.1007/s10940-012-9187-5> (date of access: 11.04.2026).
- Silver E., Ulmer J. T. Future selves and self-control motivation. *Deviant behavior*. 2012. Vol. 33, no. 9. P. 699–714. URL: <https://doi.org/10.1080/01639625.2011.647589> (date of access: 11.04.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026